

Ηλίας Θερμός

Η εξωτερική πολιτική του Βίσμαρκ

Πρόλογος

Η ιστορία της Γερμανικής ενοποίησης και οι επιπτώσεις της στον ευρωπαϊκό χώρο και στο διεθνές σύστημα είναι ζητήματα κεφαλαιώδους σημασίας που θα πρέπει να μελετηθούν με ιδιαίτερη προσοχή γιατί το μέλλον της Ευρώπης και της διεθνούς ανάπτυξης γενικότερα θα επηρεαστούν σημαντικά από την συμπεριφορά της ενωμένης Γερμανίας.

Ο αιώνας μας κλείνει με το γερμανικό ζήτημα στο επίκεντρο των ευρωπαϊκών εξελίξεων και τόσο η ασφάλεια όσο και η οικονομική και πολιτική ολοκλήρωση της Ηπείρου είναι σήμερα ανοιχτά ζητήματα, καθώς δύο κρίσιμα προβλήματα προβάλλουν στον ορίζοντα του εικοστού πρώτου αιώνα. Το πρώτο αφορά το συνεχιζόμενο δυναμισμό της αμερικανικής πολιτικής στην Ευρώπη και τη Μέση Ανατολή, ενώ το δεύτερο εκφράζει την επιτακτική αναγκαιότητα για την μεταφορά πλούτου από τις αναπτυγμένες χώρες του Βορρά προς τον Νότο.

Καθώς το φαινόμενο της εγκατάστασης και ελέγχου μιας εξευρωπαϊκής δύναμης πάνω στην Ευρώπη συνεχίζεται, γεγονός που πέτυχαν οι Ηνωμένες Πολιτείες με το Σχέδιο Μάρσαλ, την οργάνωση αμυντικών συμμαχιών μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο και την αναδιοργάνωση και προβολή της ηγεμονίας κατά την προηγούμενη δεκαετία, η συμπεριφορά της Γερμανίας μετά το 1989 και ιδιαίτερα οι σχέσεις της με την Κοινότητα και τη Σοβιετική Ένωση είναι θέματα κλειδιά σχετικά με το μέλλον της Ηπείρου.

Αυτή την στιγμή φαίνεται να εκκολάπτονται στρατηγικές μεγάλης σπουδαιότητας που η κατανόησή τους απαιτεί τη βαθύτερη κατανόηση της συστημικής συμπεριφοράς του διεθνούς συστήματος από τον προηγούμενο αιώνα. Σημαντικά ερωτήματα προβάλλουν εδώ. Θα συνεχίσει, για παράδειγμα, η αγγλο-αμερικανική ιδιαίτερη συνεργασία τη στρατηγική της Μεγάλης Βρετανίας, μετά την ήττα του Ναπολέοντα, να επιδιώκει την ελαχιστοποίηση του ρόλου της Σοβιετικής Ένωσης, όπως σκόπευε τότε η αγγλική πολιτική σχετικά με τη ρωσική παρουσία στην Ευρώπη, ανεξάρτητα από τον πρωταγωνιστικό ρόλο της Ρωσίας στον πόλεμο εναντίον της Γαλλίας του Ναπολέοντα; Θα ρυθμίζεται από τις ίδιες δυνάμεις η γαλλική συμπεριφορά για την αποφυγή ισχυρής προσέγγισης μεταξύ των Ηπειρωτικών Ευρωπαϊκών δυνάμεων Γαλλίας, Γερμανίας και Σοβιετικής Ένωσης; Θα επιλέξει πάλι η Γερμανία να εξασφαλίσει την κυριαρχία της στην Κεντρική Ευρώπη με αγκυροβόλιο την γερμανο-σοβιετική συνεργασία; Θα λειτουργήσει η Σοβιετική Ένωση σαν Ευρωπαϊκή και Παγκόσμια δύναμη ταυτόχρονα και πώς; Θα ρυθμιστεί η γερμανική συμπεριφορά με την μεγάλη συμμαχία Ηνωμένων Πολιτειών και Σοβιετικής Ένωσης;

Για την ώρα η νέα πραγματικότητα στην Ανατολική Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή φαίνεται να ρυθμίζει τις γερμανικές και ιαπωνικές επιλογές στην περιοχή και καθώς οι εσωτερικές διεργασίες στη Σοβιετική Ένωση συνεχίζονται, αυτή η δύναμη δεν φαίνεται να μπορεί να αξιοποιεί τις δυνατότητες της πολιτικής της.

Η προσπάθεια και πορεία προς την γερμανική ολοκλήρωση και οι προεκτάσεις της στη διεθνή πολιτική οδήγησαν σε ισχυρότατες αντιδράσεις άλλων δυνάμεων και αποτέλεσαν έναν από τους βασικούς παράγοντες στις παγκόσμιες ρήξεις του αιώνα μας.

Η μελλοντική πολιτική της Γερμανίας για πιθανές επιδιώξεις σημαντικής παρουσίας στην ευρωπαϊκή και παγκόσμια πολιτική αποτελεί κρίσιμο πρόβλημα στις περιφερειακές και παγκόσμιες ισορροπίες.

Έτσι λοιπόν η μελέτη κάποιων κρίσιμων πολιτικών της γερμανικής ενοποίησης, όπως της πολιτικής του Καγκελάριου Όττο φον Βίσμαρκ, ίσως να είναι ιδιαίτερα χρήσιμες για τη βαθύτερη κατανόηση των σημερινών πιθανών επιλογών της επανενοποιημένης Γερμανίας και των διεθνών σχέσεων στην Ευρώπη.

Η Συγκρότηση της Στρατηγικής Εθνικής Ολοκλήρωσης

Τα χρόνια ανάμεσα στις επαναστάσεις του 1848 και τους αγώνες για την Ιταλική ενοποίηση του 1859 μπορούν να θεωρηθούν ως μια μεταβατική περίοδος ανάμεσα στα φιλελεύθερα αστικά επαναστατικά κινήματα του 1832 και 1848 και τον εθνικισμό. Σε αυτά τα χρόνια έγινε ο Κριμαϊκός πόλεμος του 1854-56 και το Συνέδριο του Παρισιού που ήταν η κατάληξή του. Αυτός ο πόλεμος είχε μερικές σημαντικές επιδράσεις στις σχέσεις των μεγάλων Δυνάμεων. Η Ρωσία νικήθηκε και ταπεινώθηκε. Αποτραβήχτηκε για τα επόμενα δεκαπέντε χρόνια από την ενεργό ευρωπαϊκή και μεσανατολική πολιτική. Η προσοχή της αποσπάστηκε στην Κεντρική Ασία και στο να αναρρώσει από τις ζημιές που είχε υποστεί στον πόλεμο. Η Αγγλία, αν και ήταν νικήτρια, απασχολούνταν με εσωτερικά της προβλήματα όπως το Μεταρρυθμιστικό Κίνημα που υπέβρασε στη χώρα και σύντομα εγκατέλειψε μακροπρόθεσμες προσδοκίες για μια αποτελεσματική πολιτική αναχαίτισης της Ρωσίας, αφού υπήρχε ακόμα στη διάθεση αυτής της δύναμης σημαντικός χώρος για επιδέξιους χειρισμούς. Έτσι λοιπόν άρχισε να εκδηλώνεται η απροθυμία της Αγγλίας να συνεχίσει ως ενεργός πρωταγωνιστής. Η διστακτική συμπεριφορά της Αυστρίας κατά τη διάρκεια του πολέμου απέτυχε να κερδίσει τη συμπάθεια της Ρωσίας, ενώ παράλληλα απέσπασε αρκετή πίκρα απ' την πλευρά της Γαλλίας. Η ουδέτερη πολιτική της Πρωσίας, όμως, εκτιμήθηκε πάρα πολύ από τη Ρωσία και ενίσχυσε τις σχέσεις των δύο αυτών δυνάμεων.

Η Πρωσία κατά την ίδια περίοδο διερχόταν μια σημαντική αλλαγή. Ο Φρειδερίκος Ουίλλιαμ IV και η Καμαρίλα υποκατέστησαν το Σύνταγμα του 1848 με ένα αυτοκρατορικό Σύνταγμα το 1850 που απέδωσε υπερεξουσίες στον Αυτοκράτορα. Όλοι οι υπουργοί, ο στρατός και το νομισματικό σύστημα ήταν κάτω από αυτοκρατορικό έλεγχο. Η νέα βουλή, με τα δύο χωριστά νομοθετικά σώματα, συγκαλέστηκε με στόχο να εξασφαλίσει την κυριαρχία της αγροτικής και αριστοκρατικής ελίτ μέσα από την ψηφοφορία και την αντιπροσώπευση. Ο Radomí-

ιζ συνέταξε το Σχέδιο Πρωσικής Ενότητας προτείνοντας την αναδιοργάνωση της Γερμανίας με βάση την παραδοσιακή Γερμανική Συνομοσπονδία και την Erfurt, ένωση που σκοπός της ήταν η ενοποίηση της Γερμανίας υπό την Πρωσική ηγεσία. Όμως με τη ρωσική υποστήριξη οι Αυστριακοί είχαν υποβάλει στους Πρώσους τους ταπεινωτικούς όρους της Punctuation του Olmütze στις 9 Οκτωβρίου 1850, όπου αυτή η σύμβαση αποκατέστησε την αυστριακή κυριαρχία στα γαλλογερμανικά πράγματα όπως ίσχυε παλαιότερα, δηλαδή το Status Quo Unte.

Ο Κριμαϊκός πόλεμος αποτέλεσε την αρχή της παρέμβασης του Βισμαρκ στο σχηματισμό της εξωτερικής πολιτικής της Πρωσίας όπως προκύπτει και υπογραμμίζεται από την πολιτική του σαν Υπουργού της Πρωσίας στο νομοθετικό σώμα (Diet), με την έντονη και επιτυχή αντίθεσή του προς την απαίτηση της Αυστρίας για την κινητοποίηση του ομοσπονδιακού στρατού και την ένωσή του με τους συμμάχους. Ο έλεγχος και η καθοδήγηση της εξωτερικής πολιτικής της Πρωσίας από τον Βισμαρκ άρχισε αμέσως μετά το διορισμό του ως Καγκελαρίου στις 22 Σεπτεμβρίου 1862 από τον Αυτοκράτορα Ουίλλιαμ Ι και αφού είχε διατελέσει πρεσβευτής στην Αγία Πετρούπολη και το Παρίσι.

Το πρόβλημα που αντιμετώπισε ο Βισμαρκ κατά την αρχική φάση της διακυβέρνησής του ήταν η συνεργασία με τις εσωτερικές πολιτικές δυνάμεις καθώς και η σωστή εκτίμηση της πρόσφατης κατάστασης που επικρατούσε στο διεθνές σύστημα των δυνάμεων σε συνδυασμό με την επίδραση της εξελισσόμενης τεχνολογικής και πολιτικής αλλαγής σχετικά με τον πόλεμο και την εξωτερική πολιτική. Στο μεταξύ η εξυπηρέτηση του σκοπού του για την ενοποίηση της Κεντρικής Γερμανίας απαιτούσε το σχηματισμό μιας στρατηγικής που να εκφράζει την πραγματικότητα και εμπειρία. Το κυριότερο εμπόδιο στην πρωσική προσπάθεια ήταν η παραδοσιακή αυστριακή αντίδραση που υποστηριζόταν από μια επιτυχημένη στρατηγική συνασπισμού.

Σύμφωνα λοιπόν με τη λογική του Βισμαρκ ήταν φανερό ότι το κρισιμότερο σημείο για το στρατηγικό σχεδιασμό του ήταν μια πολιτική επιτυχούς συνασπισμού που θα την υποστήριζε μια ισχυρότερη στρατιωτική δύναμη. Αυτό σήμαινε ότι η Πρωσία θα έπρεπε να αγωνιστεί να δημιουργήσει ευνοϊκούς συνασπισμούς κάτω από την καθοδήγησή της και να μην επιτρέψει ποτέ το σχηματισμό ενός εχθρικού συνασπισμού που θα μπορούσε να κατευθυνθεί εναντίον της. Η Πρωσία έπρεπε να πάρει την πρωτοβουλία στην πολιτική ενοποίησης, επικεντρώνοντας αρχικά το ενδιαφέρον της στο διπλωματικό αγώνα, ενώ θα διατηρούσε την ευχέρεια μιας στρατιωτικής δύναμης.

Το πρώτο στρατηγικό σχέδιο του Βισμαρκ απέβλεπε στο σχηματισμό ενός διεθνούς συνασπισμού της Πρωσίας, Γαλλίας και Ρωσίας. Εκτιμώντας τα σύμφυτα προβλήματα της αντιπαράθεσης ανάμεσα στην Αυστρία και τη Ρωσία στα Βαλκάνια, το σχέδιο του Βισμαρκ θα μπορούσε να προχωρήσει μετά από το ξέσπασμα μιας κρίσης στις αυστρο-ρωσικές σχέσεις. Το άλλο μέρος του υποθετικού τριγώνου αναμίγνυε τη Γαλλία που είχε πολύ τεταμένες σχέσεις με την Αυστρία μετά από τη σύγκρουσή τους σχετικά με την εξέλιξη στην Ιταλία το 1859. Τη Γαλλία παρ' όλα αυτά δεν θα μπορούσε να την εμπιστευτεί κανείς ως αξιόπιστο σύμμαχο.

Η νέα στρατηγική θα μπορούσε κατόπιν να επικεντρώσει στο να προσελκύσει με το μέρος της Πρωσίας όλες τις Γερμανικές Πολιτείες που επιθυμούσαν την ενοποίηση, να προσεταιριστεί τη Βασιλική Αυλή και να εξασφαλίσει από την δραστήρια αστική τάξη την υποστήριξη του Στρατιωτικού Προϋπολογισμού στη Βουλή. Στο λόγο του στην επιτροπή προϋπολογισμού στις 30 Σεπτεμβρίου 1862 ανακοίνωσε ότι είχε πεισθεί ότι η θέση της Πρωσίας στη Γερμανία θα κριθεί όχι από το φιλελευθερισμό της αλλά από τη δύναμή της... τα σοβαρά ζητήματα δεν κρίνονται από τους λόγους και τις αποφάσεις της πλειοψηφίας - αυτό ήταν το μεγάλο σφάλμα του 1848-49 - αλλά από αίμα και σίδηρο¹.

Έτσι ο Βίσμαρκ είχε μια ξεκάθαρη απάντηση για τα ηθικά διλήματα της γερμανικής ιστορίας. Οι φιλελεύθεροι που είχαν επηρεαστεί από την παλιά του αντι-αστικοφιλελεύθερη στάση αρνήθηκαν να συνεργαστούν μαζί του, τον πίεσαν όμως να επανεξετάσει την καταπιεστική πολιτική του για το Σύνταγμα, που βασιζόταν στην περιφημή του θεωρία, του ζωτικού χώρου, *Luckentheorie* του 1850. Έτσι, αν η στρατηγική για την ενοποίηση δεν προχωρούσε μέσω ενός διεθνούς συνασπισμού με την παράλληλη έγκριση του Στρατιωτικού Προϋπολογισμού με λαϊκή υποστήριξη, τότε η μόνη εναλλακτική λύση που έμενε, αιτιολογούσε ο Βίσμαρκ, ήταν η επιτυχία μιας σειράς στρατηγικών πραξικοπημάτων. Συνεπώς η διαδικασία επάσης του πολέμου επρόκειτο να αρχίσει σαν η ενδεχόμενη πορεία για την εθνική ολοκλήρωση. Η ανάλυση της διεθνούς κατάστασης μας δίνει την παρακάτω εικόνα.

Η βρετανική πολιτική λειτουργούσε σύμφωνα πάντα με την παράδοση των Ναπολεόντιων πολέμων και θεωρούσε ακόμα τη Γαλλία ως το βασικό ευρωπαϊκό κίνδυνο. Έτσι έβλεπε αποστολή της Πρωσίας να είναι ο φύλακας εναντίον της Γαλλίας. Το θετικό στοιχείο στη βρετανική αντίληψη για την Πρωσία προερχόταν από τους εξελισσόμενους αστικούς θεσμούς σε σύγκριση με τους υπόλοιπους των άλλων Ανατολικών Δυνάμεων, την ισχυρή οικονομική και βιομηχανική της βάση και τη συγγενική σχέση του Φρειδερίκου Ουίλλιαμ με την αγγλική βασιλική οικογένεια. Για τη Ρωσία, η πρόκληση του Ναπολέοντα ΙΙΙ με την υποστήριξη του προς την Πολωνική Επανάσταση του 1863, ενίσχυσε την παραδοσιακή αξία του στρατηγικού στόχου της Πρωσίας εναντίον της Γαλλίας. Αυτή η ρωσική θέση σχετικά με το ρόλο της Πρωσίας ενισχύθηκε από την ουδετερότητα της Πρωσίας κατά τον Κριμαϊκό πόλεμο και τη στενή δυναστική σχέση και την κοινή αντίληψη περί ιεραρχικής εξουσιαστικής τάξης πραγμάτων. Αντίθετα με την Αυστρία και τη Ρωσία, η Γαλλία δεν έδειξε κανένα λόγο που να ευνοεί τη γερμανική ενοποίηση. Η μεγαλομανία του Ναπολέοντα και η επιθυμία του να είναι ο διπλωματικός διαιτητής της Γερμανίας τον τοποθέτησε ενάντια στη γερμανική ενοποίηση. Αν και η σύγκρουση με τη Γαλλία φαινόταν αναπόφευκτη στο απώτερο μέλλον, η αρχή της αποζημίωσης που βρισκόταν πίσω από μυστικές συνεννοήσεις των δύο χωρών θα ήταν το δόλωμα για το εγγύς μέλλον, δικαιολογούσε ο Βίσμαρκ.

Προσαρμόζοντας τη στρατηγική του σύμφωνα με αυτή την ανάλυση, ο Βίσμαρκ προχώρησε με το να αναμίξει την Αυστρία βαθιά στα γερμανικά ζητήμα-

1. William Carr, *A History of Germany*, σ. 82.

τα, δίνοντάς της ένα ρόλο στο καλοοργανωμένο σχέδιό του. Ο δανέζικος πόλεμος του 1864, που άρχισε με την πρωτοβουλία της Πρωσίας, ήταν το πρώτο διπλωματικό πραξικόπημα, ελέγχοντας τη διεθνή αντίδραση και αναναγκάζοντας την Αυστρία στην τακτική στρατηγική συνασπισμού με την Πρωσία.

Η επιτυχημένη απόσπαση των κρατιδίων Schleswig-Holstein από τη Δανία έφερε το Βίσμαρκ στην επόμενη φάση της στρατηγικής του. Αφού επιτεύχθηκε ο σκοπός του συνασπισμού με την αυστριακή στρατηγική έπρεπε κατόπιν να αποφέρει τους άμεσους αντικειμενικούς σκοπούς της πρωσικής πολιτικής: «προσάρτηση και επέκταση της Πρωσικής δύναμης στη Γερμανία»². Τα αποτελέσματα του αρχικού στρατηγήματος του Βίσμαρκ έδειξαν ότι η συμπεριφορά των δυνάμεων κατά τη διάρκεια του δανέζικου πολέμου βρισκόταν σε αρμονία με τις αναλύσεις του. Η πρωτοβουλία των κινήσεων λοιπόν τώρα θα μπορούσε να περάσει στους Αυστριακούς. Ο Βίσμαρκ περίμενε με ευελιξία μεν στις διαπραγματευτικές του προθέσεις, αλλά σταθερός πάντα στη στρατηγική του.

Η Αυστρία μαζί με τους συμμάχους της, το Ανόβερο και τη Φραγκφούρτη, άρχισε τον πόλεμο το 1866. Οι αρχικές νίκες της Πρωσίας εναντίον του Ανόβερου και της Αυστρίας στη Sadowa (Königgratz) στις 1 Ιουλίου, τερμάτισαν τον «πόλεμο των επτά εβδομάδων» και άνοιξαν το δρόμο για τις συνθήκες του Nikol-sburg και της Πράγας στις 26 Ιουλίου και 23 Αυγούστου. Η γερμανική συνομοσπονδία αντικαταστάθηκε από τις Ομοσπονδίες της Βόρειας και Νότιας Γερμανίας και έτσι ο Βίσμαρκ μπορούσε να υποστηρίξει με αγαλλίαση ότι: «Τους νίκησα όλους. Όλους.»³. Είχε τώρα πλέον αρχίσει η τελική φάση της στρατηγικής για την ενοποίηση.

Η ζυγαριά της διεθνούς κατάστασης δείχνει ότι η Sadowa είχε σοβαρή επίδραση και στην Αυστρία και στη Γαλλία. Η ταπείνωση και η απώλεια του γοήτρου προκάλεσαν μια εσωτερική κρίση και μετάστρεψαν την αυτοκρατορία προς όφελος των Ούγγρων. Η Αυστροουγγρική αυτοκρατορία θα υποχρεωνόταν να αναζητήσει επανόρθωση στα Βαλκάνια, μια ριψοκίνδυνη αρένα για ανταγωνισμό με τη Ρωσία. Η Γαλλία είχε σε χοντρές γραμμές εκτιμήσει λανθασμένα στην αυстро-πρωσική σύγκρουση. Γιατί εκτιμώντας η Γαλλία ότι η Αυστρία θα νικούσε, βοήθησε στην πραγματικότητα τους Πρώσους, ελπίζοντας ότι η εξάντληση θα ήταν το πιθανότερο αποτέλεσμα και κατά συνέπεια ο ρόλος του Ναπολέοντα ως διαιτητή στα ενδογερμανικά θέματα θα ενισχύονταν. Η αρχή της αποζημίωσης που ο Ναπολέων πρόβαλε σαν δέλεαρ προστά στον Βίσμαρκ δεν συνδέεται με καμία συγκεκριμένη συμφωνία. Η πολιτική των «Καλών Προθέσεων» του Βίσμαρκ προς την Αυστρία και τους Γερμανούς συμμάχους της, που είχε σκοπό να προλάβει το σχηματισμό ενός εχθρικού συνασπισμού και να ενισχύσει την ιδέα μιας μελλοντικής γερμανικής συνεργασίας, εξαγρίωσε του Ναπολέοντα και παρεμπόδισε την εναλλακτική του λύση για έναν αντι-πρωσικό συνασπισμό. Για άλλη μια φορά ο Βίσμαρκ ετοιμάστηκε και περίμενε.

Η στρατηγική του Ναπολέοντα στόχευε στο σχηματισμό ενός γαλλο-αυστρο-ιταλικού συνασπισμού με πιθανή συμμετοχή της Δανίας πάνω στις φάσεις που σχηματίστηκε κατά τη διάρκεια του 18ου αιώνα η Μεγάλη Συμμαχία εναντίον

2. Otto Pflanze, *Bismarck and the Development of Germany*, σ. 250.

3. Όπως παραπάνω, σ. 310.

του Φρειδεरिकου. Οι προσπάθειές του όμως συνάντησαν τους αδιάλλακτους φόβους της Αυστρίας που προέρχονταν από την κοινή γνώμη, όπως επίσης και την ουγγρική αντίθεση, ενώ η ιταλική απαίτηση για την κατοχή της Ρώμης βρισκόταν σε αντίθεση με την πολιτική εδαφικής υποστήριξης του Βατικανού. Η στρατηγική συνασπισμού του Βίσμαρκ από την άλλη μεριά, αν και δεν ήταν επιτυχής ως προς την ανάμιξη της Αγγλίας και της Αυστρίας, εξασφάλισε την πολύτιμη φιλία της Ρωσίας, η οποία σε συνδυασμό με την τοποθέτηση ενός Hohenzollern στον ισπανικό θρόνο και την αυξημένη στρατιωτική ικανότητα του πρωσικού στρατού κάτω από την ηγεσία του Μoltke, ενίσχυσε σημαντικά την πρωσική θέση.

Ο πόλεμος που άρχισε με τη γαλλική διακήρυξη στις 19 Ιουλίου 1870 και που κρίθηκε με τη συντριπτική ήττα του γαλλικού στρατού στο Sedan στις 2 Σεπτεμβρίου, ήταν ένα γεγονός ορόσημο για το 19ο αιώνα. Η εκτίμηση της νέας κατάστασης από τον Βρετανό Πρωθυπουργό Benjamin Disraeli στο Βρετανικό Κοινοβούλιο το Φεβρουάριο 1871 ήταν αποκαλυπτική.

«.. δεν υπάρχει πια ούτε μια αρχή στη διεξαγωγή των εξωτερικών μας υποθέσεων, που να έχει γίνει αποδεκτή απ' όλους τους πολιτικούς για εφαρμογή εδώ και έξη μήνες. Δεν υπάρχει διπλωματική παράδοση που να μην έχει σαρωθεί. Έχετε έναν καινούριο κόσμο, νέους παράγοντες που λειτουργούν, νέα και άγνωστα αντικείμενα και κινδύνους που θα αντιμετωπίσετε, που προς το παρόν συνδέονται με αυτή τη σκοτεινή κατάσταση που απαιτεί εκσυγχρονισμό σε αυτά τα ζητήματα. Συνηθίζαμε να κάνουμε συζητήσεις σχετικά με την ισορροπία των δυνάμεων. ο Λόρδος Palmerston προφανώς πρακτικός άνθρωπος τακτοποίησε το Σκάφος του Κράτους και διαμόρφωσε την πολιτική του με κυρίαρχη άποψη τη διατήρηση της ισορροπίας στην Ευρώπη.... Αλλά τι συνέβηκε στην πραγματικότητα; Η ισορροπία των δυνάμεων καταστράφηκε και η χώρα που υποφέρει περισσότερο και νιώθει περισσότερο απ' όλους τα αποτελέσματα αυτής της μεγάλης αλλαγής, είναι η Αγγλία⁴».

Σταθεροποίηση και επέκταση του εξουσιαστικού συστήματος

Η κατάσταση μετά το Sedan στην Ευρώπη ήταν προκλητική για τον Βίσμαρκ επειδή του παρείχε ευκαιρίες για επέκταση της δύναμής του και παράλληλα τον επιφόρτωνε με την ευθύνη για την αξιοποίηση των κερδών που επέφεραν οι νίκες του. Το κλειδί σ' αυτή την πρόκληση ήταν η ικανότητά του να σταθεροποιήσει τη νέα κατάσταση και να κατασκευάσει ένα αποτελεσματικό σύστημα δυνάμεων το οποίο θα εξασφάλιζε τις προϋποθέσεις για να διατηρήσει το κατεστημένο⁵.

4. William L. Langer, *European Alliances and Alignments*, σ. 14.

5. Η εργασία του William Langer, *European Alliances and Alignments* επικεντρώνεται στην περίοδο 1871-1890. Ασχολείται με τη συνολική, συστηματική και λεπτομερή ανάλυση της συμπεριφοράς του συστήματος Ευρωπαϊκών δυνάμεων κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Το σύστημα του Βίσμαρκ είναι η καρδιά αυτού του φαινομένου. Ο Βίσμαρκ στο πηδάλιο της εξουσίας κατάφερε να πλεύσει με επιτυχία ανάμεσα σε προκλητικές και επικίνδυνες κρίσεις αυτών των δύο δεκαετιών. Η ανάλυση θα

Ποιοί ήταν οι κίνδυνοι που έφεραν μαζί τους οι πρωσικές νίκες και η καινούρια κυρίαρχη θέση της Πρωσίας στην Ευρώπη; Τα νέα στοιχεία στην ευρωπαϊκή συστηματική συμπεριφορά έχουν ως εξής: 1) Η γαλλική εχθρότητα για τις χαμένες επαρχίες της Αλσατίας-Λωρραίνης. 2) Η ρωσο-αυστριακή σύγκρουση στα Βαλκάνια. 3) Η μελλοντική πιθανότητα μιας γαλλο-ρωσικής συμμαχίας που θα προκαλούσε το φάσμα για μελλοντικό πόλεμο με τη Γερμανία σε δύο μέτωπα. 4) Η πιθανή συμφωνία ανάμεσα στην Αυστρία και τη Ρωσία μετά τη διανομή των Βαλκανίων ανοίγοντας το δρόμο για έναν αντι-γερμανικό συνασπισμό περιλαμβάνοντας τη Γαλλία. 5) Την επέμβαση της Αγγλίας στην Ηπειρωτική Ευρώπη, τα Βαλκάνια και την εγγύς Ανατολή αν τα ζωτικά της ενδιαφέροντα διέτρεχαν κάποιο κίνδυνο και 6) Η πιθανή Γαλλο-Αυστριακή συμμαχία.

Οι κυριότερες φάσεις της εξελισσόμενης καινούριας στρατηγικής του Βίσμαρκ σχετιζόνταν με την πολυπλοκότητα της απομόνωσης της Γαλλίας και τη διευθέτηση της δυσαρμονίας ανάμεσα στην Αυστρία και Ρωσία. Έτσι, το πρώτο καθήκον της πολιτικής του ήταν να σταθεροποιήσει μια τριγωνική σχέση ανάμεσα στις τρεις ανατολικές αυτοκρατορίες.

Η επίσκεψη του Ουίλιαμ Ι και του Βίσμαρκ στην Πετρούπολη τις 6 Μαΐου 1873 κατέληξε σε αμοιβαία αμυντική συμφωνία, ενώ η Σύμβαση Schonbrunn στις 6 Ιουνίου εναρμόνισε τη σχέση ανάμεσα στη Ρωσία και την Αυστρία. Η Ένωση των τριών Αυτοκρατόρων - η νέα Συμμαχία ενάντια στην επανάσταση, ιδρύθηκε λοιπόν στη Βιέννη τον Οκτώβριο 1873.

Η γαλλική διπλωματική πρωτοβουλία ανάμεσα στην περίοδο 1873 και 1875, που κατευθύνθηκε από τον Δούκα του Decazes με την άκαμπτη καθολική αντίθεση της Γαλλίας στην πολιτική της Kulturkampf του Βίσμαρκ τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό, κορυφώθηκε με τη σκιά του πολέμου το 1875. Αυτή η νέα γαλλο-γερμανική κρίση κατέληξε σε ήττα του Βίσμαρκ και δραστηριοποίηση της συμμετοχής των Μεγάλων Δυνάμεων υπέρ της Γαλλίας μετά τις εκθαμβωτικές νίκες της Πρωσίας. Η σημασία αυτής της κρίσης ήταν ότι έθεσε όρια στη συμπεριφορά της Γερμανίας στην Ευρώπη και περιόρισε τη σφαίρα της διπλωματικής της επίδρασης. Αυτή η πειθαρχική διαδικασία εκδηλώθηκε αποφασιστικά από το κοινό διάβημα το Μάιο 1874 των πρεσβευτών της Βρετανίας και Ρωσίας στο Βερολίνο. Αυτή την εποχή οι δύο αυτές δυνάμεις έβαλαν σταθερά όρια για οποιαδήποτε παραπέρα κέρδη της Γερμανίας σε βάρος της Γαλλίας και σε οποιαδήποτε βοναπαρτικές τάσεις που ενδεχομένως είχε ο Βίσμαρκ. Αλλά ενώ αυτή η ενέργεια έδειχνε τη σταθερή αγγλο-ρωσική αφοσίωση για την προστασία της Γαλλίας, αποκάλυπτε επίσης και την ανικανότητα αυτών των δυνάμεων να σχηματίσουν ένα συνασπισμό που θα διαρκούσε. Υπήρχε ένα κενό στις σχέσεις τους που προερχόταν από τα αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντά τους στη Μέση Ανατολή και την Ασία και επίσης από την εφήμερη θέση της Αυστρίας με την καθοδήγηση του Πρίγκιπα Gvula Andrassy, ο οποίος αντικατέστησε τον Πρίγκιπα Beust που αντιμαχόταν τον Βίσμαρκ. Αυτές οι εξελίξεις δημιούργησαν ένα νέο προβληματισμό σχετικά με τις εναλλακτικές λύσεις της

συνεχιστεί βασισμένη στην επεξεργασία του Langer για την εξωτερική πολιτική του Βίσμαρκ, στοχεύοντας στην ανατομία του συστήματος ισχύος του ως προς το σχηματισμό, στόχους, διοίκηση και επιτεύξεις.

μελλοντικής πολιτικής του Βίσμαρκ και τις προοπτικές μιας γαλλο-ρωσικής εξελισσόμενης σχέσης.

Η εμπειρία των ετών 1873-75 έδειξε στον Βίσμαρκ την ορθότητα της στρατηγικής του κίνησης το 1873 με σκοπό τη ρύθμιση και τον έλεγχο της τριγωνικής σχέσης των Ανατολικών Δυνάμεων. Από την επιτυχία αυτής της πολιτικής εξαρτιόταν ο κυριότερος στόχος του, να απομονώσει τη Γαλλία και να διατηρήσει το *status quo* στα σύνορα Αλσατίας - Λωραίνης.

Αν η απειλή του πολέμου υπογράμμισε τη σημασία της τριγωνικής σχέσης, η τελευταία κρίση στο Ανατολικό ζήτημα έσπευσε να την ενισχύσει. Τώρα οι πολιτικές της Αυστροουγγαρίας και Ρωσίας συγκρούστηκαν κατά μέτωπο. Το πανσλαβικό κίνημα υπό την προστασία της Ρωσίας ήταν μια ακαταμάχητη δύναμη που καλλιεργούσε την εθνική αλλαγή στα Βαλκάνια και την διεύρυνση των στόχων της τσαρικής παραδοσιακής επιρροής. Αυτό το κίνημα πραγματικά υπερέβαινε τη βρετανική δύναμη. Μόνο ένας συνδυασμός της Γερμανίας και Αγγλίας θα μπορούσε να προβάλλει εμπόδια στο πανσλαβικό κίνημα και να συγκρατήσει την καταρρέουσα Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Το Ανατολικό ζήτημα περιείχε τέσσερα στρατηγικά σημεία, το μέλλον των Βαλκανίων, τα Δαρδανέλλια, τη Μικρά Ασία και Ανατολή, τη Μέση Ανατολή μαζί με την Αίγυπτο. Οποιαδήποτε ουσιαστική μετατόπιση του ελέγχου σε κάποια άπ' αυτές τις περιοχές ήταν κρίσιμη για την ισορροπία των δυνάμεων. Για τους Βρετανούς το κλειδί ολόκληρου του ζητήματος ήταν τα Δαρδανέλλια. Αν έλεγχε τα Δαρδανέλλια η Ρωσία, η θέση της θα ήταν κυρίαρχη σε όλη την περιοχή, επισκιάζοντας τα βρετανικά ζωτικά συμφέροντα στην Αίγυπτο, το Σουέζ και την Ινδοκίνα. Γι' αυτό και η βρετανική πολιτική σε όλη τη διάρκεια αυτής της επικίνδυνης κρίσης παρέμενε επικεντρωμένη σταθερά σε αυτό το σημείο. Για την Αυστροουγγαρία οι βασικοί στόχοι ήταν να ελέγξει τη Σερβία, να μην επιτρέψει ποτέ την άνοδο ενός ισχυρού Σλαβικού κράτους στα σύνορά της, να προσαρτήσει όσο το δυνατό περισσότερο έδαφος, να κρατήσει τη ρωσική επιρροή στα ελάχιστα όρια και να εξασφαλίσει με σταθερότητα μια σφαίρα επιρροής στο ανατολικό μέρος της χερσονήσου. Για τη Ρωσία το στρατηγικό σχέδιο ήταν να περικυκλώσει και υπερφαλαγγίσει τη βρετανική κυρίαρχη θέση στα Δαρδανέλλια, ενισχύοντας την επιρροή της στις χώρες των Βαλκανίων, υποστηρίζοντας τη συγκρότηση ενός βουλγαρικού κράτους με προσπέλαση στο Αιγαίο και εγκαταλείποντας τις προβλέψεις της Συνδιάσκεψης του Παρισιού του 1856, που αφορούσαν τη ρωσική ναυτική δύναμη στη Μαύρη Θάλασσα και την κατάσταση στα Δαρδανέλλια. Οι επιδιώξεις της Ρωσίας περιλάμβαναν επίσης την ενσωμάτωση της Βεσσαραβίας και επέκταση της επιρροής της στο χώρο της Ευρώπης. Η πραγματοποίηση αυτών των στόχων υποστηριζόταν από διπλωματικές προσπάθειες να εξασφαλιστεί μια πανευρωπαϊκή συνεννόηση ενάντια στην Τουρκία και να εμποδιστεί ο σχηματισμός ενός αντιρωσικού συνασπισμού.

Η Γερμανία δεν είχε ιδιαίτερα ενδιαφέροντα για αυτή την περιοχή αυτή την εποχή. Αναγνώριζε παρόλα αυτά, τις ευκαιρίες που της παρουσιάζονταν για να μπορέσει να επιτύχει μια ηγεμονική θέση στην Ευρώπη. Αυτός ήταν ο κυριότερος στόχος του Βίσμαρκ. Έτσι λοιπόν συνέχισε ελέγχοντας σταθερά τη δυσαρμονική σχέση της Αυστρίας με τη Ρωσία για να ενισχύσει το *Statys quo* στην Ευρώπη, όντας ο διαιτητής των συγκρουομένων μεγάλων δυνάμεων. Ο Βί-

σμαρκ περιέγραψε αυτή τη διαδικασία ως εξής στα απομνημονεύματά του :

«... θα μπορούσαμε πράγματι να ανεχτούμε να χάνουν ή να κερδίζουν μάχες οι φίλοι μας μεταξύ τους, αλλά όχι ο ένας από τους δύο να τραυματίζεται και πληγώνεται τόσο σοβαρά ώστε η θέση τους, ως ανεξάρτητη μεγάλη δύναμη, λαμβάνοντας υπόψη τη θέση του στα συμβούλια της Ευρώπης, να έμπαινε σε κίνδυνο.»⁶

Η ηγεσία του Βίσμαρκ βοηθήθηκε από την έντονη αντιπαράθεση των Μεγάλων Δυνάμεων σχετικά με τα ιμπεριαλιστικά τους συμφέροντα. Το κοινωνικό φαινόμενο του χαρισματικού πολιτικού ηγέτη θεωρείται ότι είναι προϊόν της κρίσης. Η αποστολή του είναι να χειραγωγήσει και συντονίσει τις απειλητικές δυνάμεις, να τις οδηγήσει προς τη σταθερότητα και τάξη και να τις εναρμονίσει με τους προκαθορισμένους στόχους του.⁷ Η απάντηση του Βίσμαρκ στο μη ελεγχόμενο ανταγωνισμό των Μεγάλων Δυνάμεων ήταν η ισχύς και σταθερότητα του εξελισσόμενου ευρωπαϊκού υποσυστήματός του.

Οι ιδιαίτερες πλευρές της κρίσης του 1875-78 για το Ανατολικό Ζήτημα αφορούσε την ανταρσία στη Βοσνία και Ερζεγοβίνη και την αμφισβήτηση του Υπομνήματος του Βερολίνου στις 2 Μαΐου 1876, την βουλγαρική εθνική αφύπνιση και την εξέγερση το Μάιο του 1876, τις βουλγαρικές σφαγές και την επίδρασή τους στη βρετανική πολιτική, το ρόλο του Βίσμαρκ στη διευθέτηση των σχέσεων των συγκρουόμενων δυνάμεων και στην παρεμπόδιση ενός πολέμου των Μεγάλων Δυνάμεων, την ενεργοποίηση της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής υπό την καθοδήγηση των Disraeli και Salisbury, τη Διάσκεψη της Κωνσταντινούπολης το φθινόπωρο του 1887, το Τουρκικό Σύνταγμα του 1887 το ρωσικoturκικό πόλεμο από τις 4 Απριλίου 1877 ως τις 31 Ιανουαρίου 1878, τη συνθήκη ειρήνης του Αγίου Στεφάνου στις 27 Μαρτίου 1878 και το Συνέδριο του Βερολίνου τον Ιούλιο του 1878.

Στην πλοκή αυτών των διεθνών εξελίξεων αναμιχθηκαν οι πέντε μεγάλες δυνάμεις καθώς επίσης και η Ιταλία, με περιθωριακό όμως ρόλο. Οι διαπραγματεύσεις έμοιαζαν ατελείωτες, οι ελιγμοί επιδέξιοι και συχνά κρίσιμοι. Όλες οι δυνάμεις είχαν σημαντικά χαρτιά στα χέρια τους. Παρόλα αυτά οι κυρίαρχες δυνάμεις που αναδείχτηκαν απ' αυτή την δραστηριότητα ήταν η Γερμανία και η Αγγλία.

Οι κυρίαρχοι στόχοι της πολιτικής του Βίσμαρκ αυτή την εποχή ήταν η ενίσχυση της θέσης της Αυστρίας χρησιμοποιώντας τη ρωσική υποστήριξη και η αναχαίτιση της ρωσικής επεκτατικής τάσης με τη βοήθεια της Αυστρίας και της Αγγλίας, χωρίς όμως να προκαλέσει μια Γαλλο-Ρωσική συμμαχία. Συνέχισε επίσης την Ένωση των Τριών Αυτοκρατόρων μέχρι το σημείο που ήταν πλέον δυνατή η υποκατάστασή της από μια καλύτερη εναλλακτική λύση όπως ένας αγγλο-γερμανο-αυστριακός συνασπισμός. Ο Βίσμαρκ ήταν πάνω απ' όλα ρεαλιστής και επιθυμούσε την διευθέτηση της κρίσης με πραγματικούς όρους. Ήταν πρόθυμος να αναγνωρίσει στη Ρωσία μια σφαίρα επιρροής στα Βαλκάνια

6. Όπως παραπάνω, σ. 97.

7. Ηλίας Θερμός, *Ο Ηγέτης, Μελέτες στο Φαινόμενο Ηγεσία*, Αθήνα 1977, σ. 72.

και στην περιοχή της Μαύρης θάλασσας, πράγμα που δεν ήταν διατεθειμένη να κάνει η Αγγλία.

Για την Αγγλία η ασφάλεια της αυτοκρατορίας στην Ινδοκίνα συνδεόταν με την ικανότητα να διατηρεί ένα στραγγαλιστικό κλοιό εναντίον της Ρωσίας. Όσο ακολουθούσαν η στρατηγική αυτή ο Βίσμαρκ προέβλεπε έναν αναπόφευκτο πόλεμο ανάμεσά τους. Γι' αυτό και η πιθανότητα ενός αγγλο-γαλλο-ρωσικού συνασπισμού ήταν εκτός συζήτησης. Επίσης, ο Βίσμαρκ ήθελε να ρυθμίσει την αγγλορωσική εχθρότητα, μετατρέποντάς την σε ανταγωνισμό και άμιλλα. Αυτό το σχέδιο ταίριαζε με το μοντέλο του. Η καχυποψία της Αγγλίας ήταν όμως ένας αρνητικός παράγοντας στην κατασκευή αυτού του συστήματος που ενοχλούσε τη βρετανική πολιτική. Απλά οι Άγγλοι δεν μπορούσαν να εξουδετερώσουν τη γερμανική πολιτική, όσο ο Βίσμαρκ συνέχιζε να διατηρεί την πρωτοβουλία βασιζόμενος στην τριγωνική ανατολική πολιτική. Όσο έλεγχε αυτό το σύστημα, η Αγγλία δεν επρόκειτο να πάρει την αρχηγία στην Ευρώπη.

Το σύστημα του Βίσμαρκ λειτουργούσε βασιζόμενο στο σχέδιό του να χωρίσει τα Βαλκάνια και τη Μέση Ανατολή ανάμεσα στις ανταγωνιζόμενες στην περιοχή Μεγάλες Δυνάμεις. Οι Βρετανοί αναγνώριζαν όμως την αδυναμία της γερμανικής στρατηγικής. Χωρίς τη συμμετοχή της Αγγλίας, το διπλωματικό παιχνίδι του Βίσμαρκ δεν ήταν πραγματοποιήσιμο γιατί δεν μπορούσε να υποστηριχθεί στρατιωτικά, λόγω ανησυχίας της Γερμανίας για το ενδεχόμενο συγκρότησης δύο εχθρικών συνασπισμών στα σύνορά της, καθώς επίσης και την υστέρηση της γερμανικής ναυτικής δύναμης στην περιοχή. Κατά συνέπεια, η Αγγλία δεν θα επέτρεπε στον Βίσμαρκ να πάρει την πρωτοβουλία και να χάσει τον έλεγχο στην περιοχή. Η αγγλο-γερμανική συνεργασία έπρεπε να βασίζεται στην αμοιβαιότητα των συμφερόντων, ώστε να αναχαιτίσουν τη ρωσική επέκταση αλλά και να περιοριστεί αυστηρά και μόνο σε αυτό.

Το Συνέδριο του Βερολίνου ήταν ένα γεγονός που άφησε εποχή γιατί δημιούργησε ένα υπόδειγμα συμπεριφοράς των δυνάμεων για τη δεκαετία του 1880. Τα άμεσα αποτελέσματα ήταν ότι η Γερμανία και ο Βίσμαρκ εδραιώθηκαν σαν τα κεντρικά σημεία της ισορροπίας των δυνάμεων, διατηρήθηκε ο κορμός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η Ρωσία δέχτηκε μεγάλη ήττα η οποία μείωσε τη συμμετοχή της στα ευρωπαϊκά ζητήματα, συγκράτησε την επέκτασή της στη Μέση Ανατολή και την έκανε να ζητήσει επανόρθωση στην Κεντρική Ασία. Ακόμα η ήττα της Ρωσίας είχε αρνητική επίδραση στην Ένωση των Τριών Αυτοκρατόρων, αποξένωσε την αυστρο-ρωσική σχέση και έκανε εντονότερη τη σύγκρουση στο μέτωπο της ανατολικής πολιτικής του Βίσμαρκ. Ένα άλλο πολύ σημαντικό αποτέλεσμα ήταν η επανεμφάνιση της Αγγλίας στο χώρο της Ευρώπης.

Όμως, το φαινόμενο με τις πιο σοβαρές δομικές συνέπειες ήταν η εμφάνιση των δύο υπο-ηγεμονικών συστημάτων που ήρθαν να κυριαρχήσουν στον κόσμο στη δεκαετία του 1880. Το βρετανικό σύστημα ισχύος κατασκευάστηκε μετά τη δεκαετία του 1830 κάτω από την ηγεσία του Palmerston. Οδήγησε και ρύθμισε το διεθνές σύστημα παραπάνω από τρεις δεκαετίες. Η δύναμή του στηριζόταν στη βρετανική ικανότητα να (α) περιορίσει τη Ρωσία όσον αφορά την επέκτασή της στη Μέση Ανατολή, (β) ελέγξει την ισορροπία των δυνάμεων στην Ευρώπη, (γ) δημιουργήσει μια ισχυρή αποικιακή αυτοκρατορία στην Ινδοκίνα, (δ) διατηρή-

σει τη ναυτική ανωτερότητα και να επιδείχνει ισχύ. Η Γερμανία υπό την κυριαρχία του Βίσμαρκ ήταν το άλλο ισχυρό σύστημα. Από το 1878 επέτυχε να εγκαταστήσει τη γερμανική ηγεμονία στην Ευρώπη με την απομόνωση της Γαλλίας και τη δημιουργία μιας τριγωνικής σχέσης δυνάμεων στην Ανατολική Ευρώπη, διατηρούσε ανώτερη στρατιωτική ισχύ και κατάφερε να επιδείξει μεγάλη ικανότητα προβολής ισχύος.

Οι εξελίξεις της δεκαετίας του 1880 χαρακτηρίζονται από οξύ ανταγωνισμό μεταξύ των δύο αυτών ηγεμονικών συστημάτων και την τάση της Γερμανίας να επεκτείνει και να ενισχύσει το υποσύστημα ηγεμονίας σε σημείο αναμφισβήτησης ανωτερότητας και κυριαρχίας στην Ευρώπη.

Συνεπώς με τους θεμελιώδεις στρατηγικούς στόχους του ο Βίσμαρκ συνέχισε το 1879, δημιουργώντας μια στέρεη σχέση με την Αυστρία για να επιτύχει διαρκή ασφάλεια σε αυτό το μέτωπο. Έτσι προέκυψε η Αυστρο-Γερμανική Συμμαχία, ένα στοιχείο ύψιστης σημασίας για μελλοντικές γερμανικές σχέσεις και τη συμπεριφορά του διεθνούς συστήματος. Το επόμενο λογικό βήμα ήταν η ενίσχυση της καταρρέουσας τριγωνικής σχέσης του. Η Ένωση των Τριών Αυτοκρατόρων που ιδρύθηκε στο Βερολίνο στις 18 Ιουνίου 1881, ήταν ένα κατασκευάσμα καλύτερης σημασίας από την Αυστρο-Γερμανική Συμμαχία. Για τον Βίσμαρκ αυτή η συμμαχία ήταν μια εκσυγχρονισμένη παραλλαγή που έμοιαζε με το μοντέλο της ανατολικής πολιτικής του.

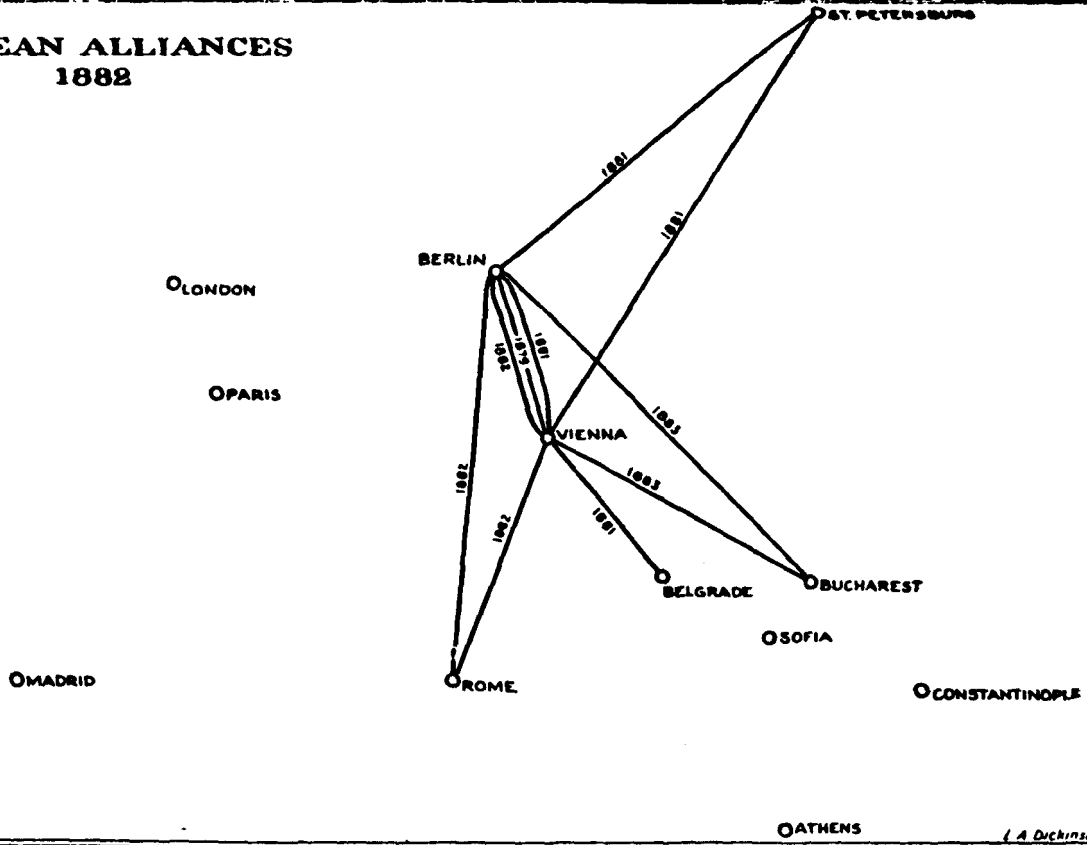
Η επόμενη στρατηγική κίνηση του Βίσμαρκ ήταν να ενσωματώσει την Ιταλία στο σύστημα συμμαχίας. Η σημασία αυτού του βήματος βρίσκεται στην ρύθμιση του αυστροϊταλικού ανταγωνισμού και εχθρότητας, την προστασία των νοτιοανατολικών συνόρων της Αυστρίας και στην απομόνωση της Γαλλίας. Η Τριπλή Συμμαχία υπογράφηκε στις 20 Μαΐου 1882 (βλέπε διάγραμμα *European Alliances, 1882*)⁸.

Το Αιγυπτιακό Ζήτημα άνοιξε το κεφάλαιο του ιμπεριαλιστικού ανταγωνισμού ανάμεσα στις δυνάμεις. Η επιτυχημένη διείσδυση της Αγγλίας και κατάκτηση της Αιγύπτου το Σεπτέμβριο του 1882 προκάλεσε μια έντονη γαλλοβρετανική αντιζηλία. Η στρατηγική του Βίσμαρκ σε ολόκληρη αυτή την περίοδο δεν ήταν να ανταγωνιστεί τη Γαλλία αλλά ακόμη και να την υποστηρίξει στην αποικιακή της αντιζηλία με την Αγγλία, ελπίζοντας να αποσπάσει από τους Γάλλους κάποιο συμβιβασμό στην Αλσατία-Λωραίνη. Στόχευε επίσης να διατηρήσει την γαλλοαγγλική αντιζηλία μέχρι να αποσπάσουν αυτές οι δυνάμεις την προσοχή τους απ' την Ευρώπη, τη μεγαλύτερή του έγνοια, ενώ θα απομόνωνε και κατατρόπωνε την Αγγλία μέσω της Γαλλίας με τη γερμανική υποστήριξη. Πέτυχε, λοιπόν, το 1884 ο Βίσμαρκ να γίνει ο ρυθμιστής της γαλλοβρετανικής σχέσης χωρίς να του κοστίσει τίποτα. Αυτό ήταν και το υψηλότερο σημείο αποτελεσματικότητας του σιδερένιου κλοιού του.

Η βρετανική αντεπιθεση βασιζόταν στο κυριότερο ατού της γαλλογερμανικής εχθρότητας, λόγω της Αλσατίας-Λωραίνης. Οι Βρετανοί ήξεραν πάρα πολύ καλά ότι το κενό στις γαλλογερμανικές σχέσεις παρέμενε αγεφύρωτο και καταλά-

8. William Langer, *The Diplomacy of Imperialism*, New York: Alfred A. Knopf, 1950.

EUROPEAN ALLIANCES 1882

J. A. Dickinson

βαιναν πολύ καλά το παιγνίδι του Βίσμαρκ. Κατά συνέπεια η βρετανογαλλική σχέση θα ήταν αυτορυθμιζόμενη.

Η ρωσική πρωτοβουλία, όμως, στην Κεντρική Ασία, και η άμεση σύγκρουσή της με την Αγγλία στο Αφγανιστάν το 1884, έδωσε στον Βίσμαρκ την ευκαιρία να πιέσει παραπέρα τη Βρετανία κλείνοντας προς τη Ρωσία. Εδώ ο Βίσμαρκ ήθελε φανερά να περιορίσει τη Βρετανία χρησιμοποιώντας τη Ρωσία ενώ θα ενίσχυε ταυτόχρονα την γερμανορωσική σχέση.

Το καθαρό αποτέλεσμα της αντιζηλίας των υπο-συστημάτων ήταν ότι μετά το 1885 η βρετανική υπεροχή στον αποικιακό χώρο είχε σταματήσει, όπως εξάλλου και το μονοπώλιο της ως κυρίαρχη δύναμη. Οι θεωρήσεις της για την ασφάλειά της έκαναν την εποχή της «Υπέροχης Απομόνωσης» να ανήκει στο παρελθόν.

Η τελευταία βουλγαρική κρίση έδωσε την ευκαιρία για βρετανική παρέμβαση και αντιπίεση εναντίον του Βίσμαρκ. Η βρετανική στενή σχέση με την Αυστρία παρεμπόδιζε τα σχέδιά του να χειριστεί την αυστρορωσική αντιζηλία.

Η άνοδος του Boulanger στη Γαλλία το 1885 βασίστηκε στην έντονη υποστήριξη του κοινού και παρακίνησε τη δεύτερη γαλλική πρωτοβουλία μετά το 1811. Αυτή η τάση που σκόπευε να εγκαταστήσει μια γαλλορωσική συμμαχία υποστηριζόμενη από ισχυρή στρατιωτική δύναμη, θεωρούνταν από την Ιταλία σαν απειλή. Η απάντηση του Βίσμαρκ σε αυτή την πρόκληση ήταν μια διπλωματική πρωτοβουλία που στόχευε και στην Αγγλία και τη Ρωσία.

Αυτό που ακολούθησε ήταν μια παραπέρα εξέλιξη του εξουσιαστικού συστήματος Βίσμαρκ με τις Μεσογειακές Συμφωνίες που σκόπευε να δημιουργήσει μια έμμεση σύνδεση με την Αγγλία, να εξασφαλίσει το *status quo* στη Μεσόγειο, να προστατεύσει την Ιταλία, να ενισχύσει την απομόνωση της Γαλλίας και τέλος να εξισορροπήσει το σύστημα Μεσογειακών Συμφωνιών, με τη Συνθήκη του για Εξασφάλιση. Αυτή η Συνθήκη, ο θεμελιώδης λίθος του συστήματος του Βίσμαρκ, υπογράφηκε με τη Ρωσία το 1887 και λειτούργησε με την αρχή του αμοιβαίου συμφέροντος. Ο Βίσμαρκ αναγνώρισε στη Ρωσία σφαίρα επιρροής στο Ανατολικό μέρος των Βαλκανίων, τη Μαύρη θάλασσα και τα Δαρδανέλλια —μια περιοχή που δεν ενδιέφερε τη Γερμανία εκείνη τη περίοδο— προκειμένου να κρατήσει τη Ρωσία μακριά απ' τη Γαλλία. Το σύστημα συμμαχιών του Βίσμαρκ είχε τώρα ολοκληρωθεί με τις *Μεσογειακές Συμφωνίες* στις 12 Φεβρουαρίου και 12 Δεκεμβρίου 1887 και τη *Συνθήκη για την Εξασφάλιση*.

Ο Γερμανός Καγκελάριος είχε συνειδητοποιήσει ότι μια βασική αρχή στη λειτουργία του διεθνούς συστήματος και στην ασφάλεια της Γερμανίας ήταν η παραδοχή και εκχώρηση από τις Μεγάλες Δυνάμεις σφαιρας επιρροής προς την Ρωσία, σε κρίσιμους χώρους για αυτή την μεγάλη ανατολική δύναμη, όπως στα Βαλκάνια και την Κεντρική Ασία. Αυτό το «δικαίωμα» της Ρωσίας δεν θα το αναγνωρίσει πεισματικά η Μεγάλη Βρετανία μέχρι το 1915 με τις Μυστικές Συμφωνίες του Λονδίνου, που όμως η Επανάσταση των Μπολσεβίκων θα εμποδίσει την υλοποίησή τους υπό την τσαρική εξουσία. Την ίδια πολιτική θα συνεχίσει η Μεγάλη Βρετανία μέχρι τις Συμφωνίες της Γιάλτας και Potsdam το 1945, που σκόπευαν, με την πολιτική Τσώρτσιλ, στον περιορισμό των κερδών της Σοβιετικής Ένωσης από τον καθοριστικό της ρόλο στο Β' Παγκόσμιο πόλεμο στην Ευρώπη, όπως ακριβώς έκανε η βρετανική πολιτική εναντίον της επέκτα-

σης της ρωσικής επιρροής μετά την ήττα του Ναπολέοντα πρωταρχικά από την Ρωσία.

Η αξία της αρχής αναγνώρισης σφαιράς επιρροής από τις δυτικές δυνάμεις προς την Ρωσία, ίσως να επιβεβαιώνεται και από τις συμφωνίες της Μάλτας του 1989 μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σοβιετικής Ένωσης, όπου οι Ηνωμένες Πολιτείες φαίνεται να αναγνωρίζουν στη Σοβιετική Ένωση συνδιαχείρηση στην Κεντρική Ασία και Μέση Ανατολή, με αντάλλαγμα την ελεύθερη πρόσβαση των δυτικών δυνάμεων στα Βαλκάνια και την Ανατολική Ευρώπη. Από την πλευρά της η σημερινή εξωτερική πολιτική της Γερμανίας φαίνεται να αποδέχεται κρίσιμες επιλογές της στρατηγικής Βίσμαρκ, όπως αυτή της Εξασφάλισης, με τις αναβαθμισμένες σχέσεις της με τη Σοβιετική Ένωση.

Στις 15 Μαρτίου 1890 όταν η ανταγωνιστική σχέση του νεαρού Αυτοκράτορα Ουίλλιαμ II και του Βίσμαρκ εξελίχθηκε σε σύγκρουση, το σύστημα του Βίσμαρκ λειτουργούσε κανονικά και σύμφωνα πάντα με τους δοσμένους στρατηγικούς του στόχους, ενώ στην Ευρώπη επικρατούσε η ειρήνη που είχε υποβάλει η κυριαρχία της γερμανικής ηγεμονίας (Βλέπε διάγραμμα *European Alliances and Alignments, 1887-1890*⁹).

Λειτουργία και Αξιολόγηση του Συστήματος Βίσμαρκ

Η προσπάθεια να ελέγξουμε τη λειτουργία του συστήματος θα πρέπει να εστιάσει στο ερώτημα: Ανταποκρίθηκε το σύστημα Βίσμαρκ στους αρχικούς του στόχους; Η ανταπόκριση και σχετικότητα του συστήματος ήταν συνεπής με τις προκλήσεις που συνάντησε τόσο στη Γερμανία όσο και στο εξωτερικό;

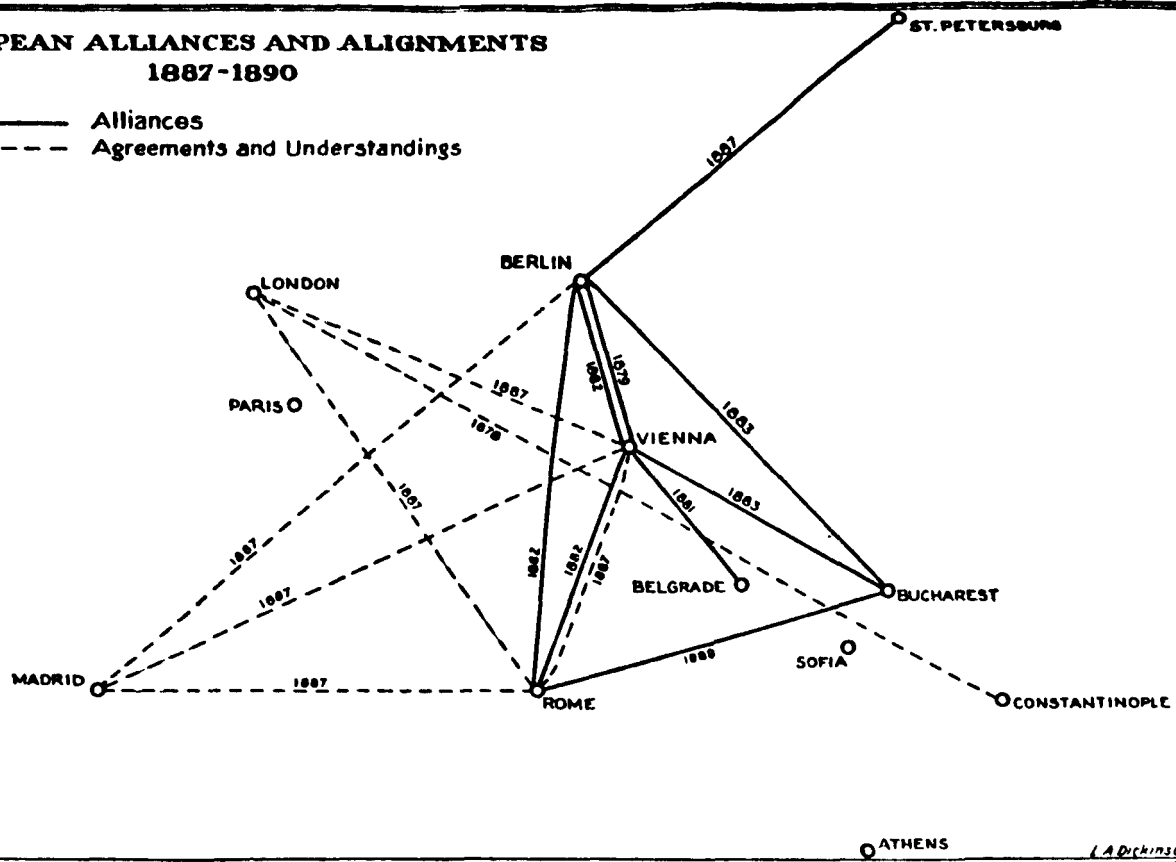
Οι στόχοι της εξωτερικής πολιτικής του Βίσμαρκ στο διάστημα 1862-1871 ήταν η ανάπτυξη της δύναμης της Πρωσίας σε σημείο ώστε να εξασφαλίσει ηγεμονικά ερείσματα μέσα στο γερμανικό λαό και να επιτευχθεί η ενοποίηση των γερμανικών κρατών κάτω από την αρχηγία της Πρωσίας. Προφανώς εδώ έχουμε να κάνουμε με μια κλασική διαδικασία εθνικής ολοκλήρωσης.

Η βασική υπόθεση του Βίσμαρκ εδώ ήταν ότι η γερμανική εθνική ολοκλήρωση δεν εξαρτιόταν από τις πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις του κάθε γερμανικού κράτους ή τη στάση των νομοθετικών σωμάτων τους, αλλά από την ικανότητα της Πρωσίας να εγκαταστήσει, ακόμα και με τη βία αν χρειαζόταν, την αναμφισβήτητη αρχηγία της στα γερμανικά κράτη και να αντιμετωπίσει με επιτυχία τη γαλλική αντίθεση. Αυτό σήμαινε ότι η γερμανική εθνική ενοποίηση θα μειώνε δραστικά το ρόλο που έπαιζε η Αυστρία στα γερμανικά ζητήματα και θα αποδιοργάνωνε την ισορροπία των δυνάμεων στην Ευρώπη, κατά συνέπεια οι δύο σύμφυτοι εχθροί της γερμανικής ενοποίησης υπό την πρωσική αρχηγία ήταν η Αυστρία και η Γαλλία. Η πρώτη γιατί θα της στερούσαν την παραδοσιακή επιρροή της πάνω στα γερμανικά πολιτικά πράγματα και η δεύτερη γιατί η εθνική ολοκλήρωση στη Γερμανία θα κατέληγε στη συγκρότηση ενός ισχυρού εξουσιαστικού κέντρου στην Κεντρική Ευρώπη, απειλώντας την παραδοσιακά ισχυρή θέση της Γαλλίας στην περιοχή. Έτσι, το συμπέρασμα του Βίσμαρκ ήταν ότι μια επιτυχής στρατηγική εξωτερικής πολιτικής ήταν το βασικό στοιχείο για τη

9. Όπως παραπάνω.

EUROPEAN ALLIANCES AND ALIGNMENTS 1887-1890

— Alliances
- - - Agreements and Understandings

J. A. Dickinson

Γερμανική ενοποίηση αρχικά και ολοκλήρωση στη συνέχεια.

Συνέχισε λοιπόν ο Βίσμαρκ με τη στρατηγική των διπλωματικών πραξικοπημάτων και οργάνωσε ένα αποτελεσματικό μηχανισμό εξωτερικής πολιτικής ο οποίος σε στενή συνεργασία με ένα εξαιρετικά σύγχρονο επαγγελματικό στρατό θα ήταν το εργαλείο για την εφαρμογή της πολιτικής. Αυτοί οι θεσμοί θα ήταν όσο το δυνατόν περισσότερο ανεξάρτητοι από τις εσωτερικές πολιτικές δομές και θα συντονίζονταν σε επίπεδο αυτοκράτορα υπό την καθοδήγηση του Βίσμαρκ. Τα ιστορικά γεγονότα σχετικά με τη σύγκρουσή του με την Reichstag τονίζουν τη φύση αυτής της διευθέτησης.

Κατά την περίοδο της ενοποίησης, το σύστημα Βίσμαρκ ενισχύθηκε από την αρνητική ιστορική εμπειρία που κληρονομήθηκε από την Επανάσταση του 1848 και τη Σύμβαση της Olmutz, από το κλίμα σύγκρουσης το οποίο συνήθως τείνει να μεγιστοποιήσει την ανεξαρτησία της ηγεσίας από τα παραδοσιακά ή συνταγματικά εμπόδια, και την οργανωτική ομοιογένεια σε επίπεδο στελεχών. Οι στόχοι που είχαν οριστεί για αυτή την περίοδο εκπληρώθηκαν με επιτυχία.

Κατά την περίοδο μετά την ενοποίηση ανακοινώθηκαν καινούριοι στόχοι για την εξωτερική πολιτική. Αυτοί ήταν: Η σταθεροποίηση των κερδών από την εθνική ενοποίηση που θα οδηγούσε στην ολοκλήρωση ή απομόνωση της Γαλλίας, η εξασφάλιση των νέων γερμανικών συνόρων στην περιοχή της Αλσατίας-Λωραίνης και η εδραίωση της γερμανικής ηγεμονίας στην Ευρώπη. Η βασική υπόθεση που έκανε δυνατή την προβολή αυτών των στόχων ήταν ότι η πολιτική της γαλλικής απομόνωσης ήταν δυνατόν να υλοποιηθεί και θα συνεχιζόταν μέχρι το σημείο που η Γαλλία θα παραδεχόταν επίσημα την καινούρια πραγματικότητα στα σύνορα Αλσατίας-Λωραίνης και τη γερμανική ηγεμονία στην Κεντρική Ευρώπη.

Για να πετύχει αυτούς τους στόχους, ο Βίσμαρκ προσπάθησε να διατηρήσει την ανεξαρτησία του συστήματος του πάνω απ' όλες τις γερμανικές δομές με συστηματικά μεθοδική μυστικότητα. Παράλληλα με τους χρηματικούς πόρους, τον άριστο σχεδιασμό και τη λειτουργικότητα της πολιτικής του χρησιμοποιούσε τη κάλυψη του Αυτοκράτορα για αξιοπιστία και νομιμότητα. Με βάση μια στρατηγική υπόθεση ανάλυσης μπορούμε να δεχτούμε ότι ο θεμελιώδης αντικειμενικός σκοπός του Βίσμαρκ ήταν ο έλεγχος πάνω στο διπλωματικό μέτωπο της Ανατολικής Ευρώπης, ρυθμίζοντας την αυстро-ρωσική αντιζηλία μέσω μιας συμμαχίας που θα την έλεγχε το σύστημά του, οι ειδικές διευθετήσεις της Dreikaizerbund, της Συμμαχίας των Τριών Αυτοκρατόρων του 1881, μαζί με την Αυστο-Γερμανική Συμμαχία ήταν οι στυλοβάτες της τριγωνικής πολιτικής που αποτέλεσε τη βάση ολόκληρου του συστήματος.

Από το 1873 μέχρι το 1881 η λειτουργία του συστήματος ήταν συνεπής με τους στόχους του. Το Βισμαρκικό πρότυπο ισχύος αντιμετώπισε με επιτυχία τον έλεγχο της γαλλικής διπλωματικής προσπάθειας και παρ' όλη την ανασχετική επίδραση της Kulturkampf, αποδείχτηκε ικανό να εκπληρώσει τις βασικές κατευθύνσεις της γερμανικής πολιτικής σχετικά με τη γαλλο-ρωσική σχέση. Λειτουργούσε εξίσου καλά για να εμποδίσει μια ενδεχόμενη ρωσο-αυστριακή σύγκρουση και τη συγκρότηση ενός αγγλο-αυστριακού αντι-ρωσικού συνασπισμού και έπαιξε πρωτεύοντα ρόλο στο Συνέδριο του Βερολίνου. Η ενεργός συμμετοχή

της Βρετανίας στα ευρωπαϊκά ζητήματα, η εμφάνιση της Ιταλίας σαν παράγοντα στρατηγικής σημασίας, η ρωσική αναδίπλωση στο Συνέδριο του Βερολίνου, η εντατικοποίηση της οικονομικής εξάπλωσης και ανταγωνισμού μεταξύ των καπιταλιστικών δυνάμεων στην Αφρική και την Ασία έθεταν τώρα περιοριστικές παραμέτρους στο σύστημα και προκαλούσαν την ανθεκτικότητά του.

Η προσαρμογή της στρατηγικής του συστήματος στα νέα δεδομένα κατευθύνθηκε προς την ενίσχυση και διεύρυνση της εσωτερικής συνοχής. Το αποτέλεσμα ήταν εξέλιξη και αναδημιουργία. Το 1883 το σύστημα είχε ένα σκληρό και σταθερό κορμό που αποτελούνταν από τη *Συμμαχία των Τριών Αυτοκρατόρων*, την *Τριπλή Συμμαχία* και τη *Συμμαχία Βουκουρεστίου - Βερολίνου - Βιέννης* και περιστρεφόταν γύρω από τον άξονα Βερολίνου-Βιέννης. Η αναπτυξιακή διαδικασία περατώθηκε το 1887 με την πρόσθεση του άξονα Επανασφάλισης Βερολίνου-Αγ. Πετρούπολης και τις *Μεσογειακές Συμφωνίες*, που είχαν γίνει σύμφωνα με το παραδοσιακό βρετανικό υπόδειγμα συνθηκών, και που αντιπροσώπευαν την επαναπροσέγγιση των ανταγωνιζομένων υπο-ηγεμονικών συστημάτων.

Το αναδιοργανωμένο σύστημα Βίσμαρκ ήταν τώρα μια επεξεργασμένη και εξαιρετικά μελετημένη κατασκευή που διέθετε σημεία ελέγχου και ισορροπίας, ένα στέρεο κέντρο με μια ελαστική περιφέρεια και ήταν αγκυροδεμένο με ασφάλεια στη *Συνθήκη Επανασφάλισης*. Η καθοδήγηση του συστήματος γινόταν προσωπικά από τον Καγκελάριο, καθώς και από το γιό του Herbert Βίσμαρκ και τον Count von Holstein. Η αποδοτική λειτουργία αυτού του περίπλοκου πρότυπου συμμαχικών ισορροπιών μέχρι το 1890 υπογραμμίζει ιδιαίτερα την απεγνωσμένη προσπάθεια του Βίσμαρκ να το διατηρήσει ενάντια στις επιθυμίες του Ουίλλιαμ II που ήθελε να το απομακρύνει από τη *Συνθήκη Επανασφάλισης* και να το οδηγήσει στις προκλήσεις μιας νέας στρατηγικής που είναι γνωστή ως *Weltpolitik*.

Το ερώτημα κατά πόσον το σύστημα του Βίσμαρκ ήταν κατάλληλο για τις εσωτερικές και διεθνείς προκλήσεις είναι ένα αντιφατικό ζήτημα για τους ιστορικούς λόγω της φαινομενικά αντιφατικής του απόδοσης. Γιατί, ενώ το σύστημα αποδείχτηκε ότι ήταν ένας σταθεροποιητικός φορέας διεθνώς και εμπόδιζε ένα μεγάλο πόλεμο στην Ευρώπη ανάμεσα στις κυριότερες δυνάμεις, οι σχέσεις του με την ανάπτυξη των δημοκρατικών θεσμών της Γερμανίας δεν ήταν καθόλου αρμονικές και συνεπώς ενεργούσε ως επιβραδυντικός παράγοντας. Στη δεκαετία του 1880 ο ρυθμός της βιομηχανικής, κοινωνικής και πολιτικής δραστηριότητας στη Γερμανία επιταχύνθηκε. Η παιδεία και η φιλελεύθερη αστική ιδεολογία άρχιζαν να διαμορφώνουν τους πολιτικούς θεσμούς. Ο Βίσμαρκ όμως στηριζόταν ακόμα στη διπλωματία του παλιού υπουργικού συμβουλίου και τη δύναμη χειραγώγησης των ειδικών κονδυλίων, προκειμένου να ελέγξει την κοινή γνώμη.

Εδώ λοιπόν βρίσκεται το αμφιλεγόμενο σημείο. Ενώ ο Βίσμαρκ ήταν τόσο ευαίσθητος στις εσωτερικές δυνάμεις που μπορούσαν να επηρεάσουν τη συμπεριφορά μιας δύναμης, για τους εσωτερικούς σκοπούς της Γερμανίας παρέμενε ουσιαστικά στις πολιτικές του απόψεις του 1848 που θα άλλαζε μόνο για λόγους στρατηγικού σχεδιασμού, όπως δείχνει η επίδρασή του το 1863 στο Στρατιωτικό Προϋπολογισμό. Αυτή η διχοτόμηση στην πολιτική ανάλυση επρόκειτο αργά ή γρήγορα να κάνει προβληματική τη συνέχιση του συστήματος του Βίσμαρκ, ενώ μείωνε την ελαστικότητα και προσαρμοστικότητα της πολιτικής του στον εξελισσόμενο κόσμο. Έτσι η γωνία σύγκρουσης, ένα φαινόμενο που προήλθε από

το δίλλημα παγιοποίησης και εκσυγχρονισμού, άρχιζε να προκαλεί το σύστημα του Βίσμαρκ μετά το 1890, όπως συνέβηκε με την εξισοροπητική στρατηγική του Μέτερνιχ το 1830 και το μοντέλο εξουσίας Palmerston το 1865.

Παρ' όλα αυτά δεν μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι η κατάρρευση του συστήματος του Βίσμαρκ ήταν αποτέλεσμα της περίπλοκης και παραδοσιακής του συγκρότησης, το υπόδειγμα λειτουργίας του βισμαρκικού συστήματος δεν επιτρέπει τέτοια επιφανειακή προσέγγιση γιατί αποδείχτηκε ότι ο Βίσμαρκ ήταν ένας πανούργος ηγέτης, τέλεια ικανός να κάνει στρατηγικές οπισθοχωρήσεις και να αναπροσαρμόζει πολιτικές. Η αντίδραση του Λόρδου Salisbury στην πτώση του Βίσμαρκ, που την χαρακτήρισε ως «η παταγώδης καταστροφή μας, της οποίας τα αποτελέσματα θα γίνουν αισθητά σε κάθε κομμάτι της Ευρώπης»¹⁰, μαρτυρά το διεθνή αντίκτυπο που δημιούργησε αυτό το γεγονός.

10. William Langer, *The Diplomacy of Imperialism*, New York: Alfred A. Dnorf, 1950, σ. 3.

Η επεξεργασία του Langer όσον αφορά την εξωτερική πολιτική του Βίσμαρκ είναι από μόνη της ένα αρκετά προκλητικό ζήτημα ως προς την ανάλυσή του, σχετικά με τη φύση των δεδομένων, τα εμπειριστατώμενα συμπεράσματα, την άποψη του καθώς και τη μορφή και τον τρόπο της παρουσίασής του. Ο αναγνώστης του τόμου του Langer *European Aliances and Alignments* αντιμετωπίζει μια εκτενή τεκμηρίωση που περιλαμβάνει γερμανικά, αυστριακά και σκανδιναβικά στοιχεία για όλη την περίοδο, γαλλικά μέχρι το 1878, βρετανικά μέχρι το 1885 και έμμεσα, μερικά ρωσικά και ιταλικά που περιέχονταν σε δημοσιεύματα μελετητών αυτών των χωρών. Περιλαμβάνει επίσης απομνημονεύματα, βιογραφίες, αλληλογραφία και κριτικές εργασίες Άγγλων, Γάλλων, Γερμανών, Ιταλών και Ρώσων μελετητών. Έτσι υπάρχει πλούσια και συμπαγής βάση τεκμηρίωσης, η οποία μαρτυρεί την εκτεταμένη δουλειά του δεκάχρονου έργου του συγγραφέα. Οι περιορισμοί της τεκμηρίωσης, όσον αφορά την περίοδο που καλύπτει, ξεπερνούν φανερά τη δυνατότητα του συγγραφέα. Αν και η προσπάθεια να εξεταστούν όλα αυτά τα στοιχεία είναι εκτεταμένη, η οργάνωσή τους είναι ακόμα πιο προκλητική. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η μεθοδολογία του σχετικά με τις υποσημειώσεις του που είναι συμπυκνωμένες, αποτελεσματικές και περιορισμένες στο πιο σημαντικό μέρος σχετικά με το θέμα.

Η εκτεταμένη βιβλιογραφία που παρουσιάζεται στο τέλος του κάθε κεφαλαίου είναι ιδιαίτερα χρήσιμη. Συνδυασμένη με το καθαρό, σύντομο στιλ, ελεύθερο από περιττές τεχνικές, με επιτυχία εκπληρωθεί το στόχο του βιβλίου ώστε να είναι ευανάγνωστο και κατανοητό.

Τα εμπειριστατώμενα συμπεράσματα του βιβλίου στηρίζονται σε έρευνα και άλλα αποδεικτικά στοιχεία που παρουσιάζονται. Έτσι ο αναγνώστης χρειάζεται τη γνώση του ειδικού για το θέμα, προκειμένου να κατανοήσει κριτικά την αναλυτική προσέγγιση του έργου. Φαίνεται, όμως, ότι η επιχειρηματολογία του συγγραφέα για τη λογική του Βίσμαρκ σχετικά με τη σημασία της Αλσατίας - Λωρραίνης απέναντι στους περιορισμούς που έβαλε στη γερμανική πολιτική, δεν είναι τόσο διεισδυτική όπως απαιτεί αυτό το τόσο σοβαρό πρόβλημα.

Η κεντρική άποψη του συγγραφέα είναι ότι το σύστημα του Βίσμαρκ ήταν σύγχρονο και αποτελεσματικό κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1870 και 1880, παρέχοντας ασφάλεια και σταθερότητα στα αστικά συστήματα και στον καπιταλισμό στην Ευρώπη. Προστατεύοντας τη σταθερότητα, το σύστημα του Βίσμαρκ διευκόλυε τη διατήρηση του status quo στην Ευρώπη κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Οι περιορισμοί στη λογική του Βίσμαρκ ήταν η αποτυχία του στο να κατανοήσει όλες τις συνέπειες της οικονομικής αλλαγής και τους κινδύνους από τον ανταγωνισμό των εξοπλισμών. Συνολικά ο Βίσμαρκ εμφανίζεται ως ο εθνικιστής Γερμανός Καγκελάριος και ο Ευρωπαίος πολιτικός αυτής της περιόδου.

Όμως αυτή η ανάλυση δεν συνειδητοποιεί ότι η Γερμανία του Βίσμαρκ και το σύστημα εξουσίας πάνω στο οποίο εδράζεται, γίνεται ένα δόγμα δύναμης και επιβολής, που η φύση και πολιτική του θα πάρουν μόνιμες διαστάσεις και θα παγιωθεί μια στρατηγική επικράτησης που θα διαπερνά τη γερμανική ιστορία μέχρι το 1945 και θα εκφράζει τις επιδιώξεις του στρατιωτικο-βιομηχανικού κατεστημένου και της κυρίαρχης τάξης.

Το βασικό πρόβλημα λοιπόν βρίσκεται στο ζήτημα ηγεσίας. Το σύστημα Βί-
σμαρκ περιείχε τρομερή ισχύ και επιρροή. Κάτω από την καθοδήγησή του αποτε-
λεσε ένα εξουσιαστικό εργαλείο της αστικής τάξης με στόχο τη σταθερότητα
και το status quo. Τώρα όμως που το πλοίο είχε αλλάξει πορεία χωρίς τον
κυβερνήτη του και τους ενδεδειγμένους συνταγματικούς περιορισμούς, υπήρχε
φόβος να τσακιστεί πάνω σε κάποιο άλλο οικοδόμημα που ανταγωνιζόταν με
ανάλογους στόχους. Αυτός ήταν και ο ολέθριος φόβος καθώς άρχιζε η δεκαετία
του 1890. Η εποχή του ιμπεριαλισμού έμπαινε σε οξυύατη ανταγωνιστική φάση.

Στη βάση αυτής της λογικής η Γερμανία των Βίσμαρκ, Κάιζερ και Χίτλερ, συναντιώνται στην
επιβολή, διατήρηση, αναδιοργάνωση και επέκταση του εξουσιαστικού μοντέλου. Στο Main Kamp ο
Hitler γράφει «Η Πολιτική Υποθήκη του Γερμανικού Έθνους στη σφαίρα της εξωτερικής της δρα-
στηριότητας θα πρέπει πάντα να διακηρύττει: Ποτέ δεν πρόκειται να επιτραπεί η γένεση και άνοδος
δύο Ηπειρωτικών δυνάμεων στην Ευρώπη. Πρέπει να θεωρείται κάθε προσπάθεια να οργανωθεί μια
δεύτερη στρατιωτική δύναμη στα Γερμανικά σύνορα, ακόμη και αν κάτι που να μοιάζει σαν κράτος
γίνει στρατιωτική δύναμη, σαν μια επίθεση εναντίον της Γερμανίας και θα πρέπει να θεωρείς όχι
μόνο δικαίωμά σου αλλά το καθήκον σου να εμποδίσεις τη γένεση και άνοδο ενός τέτοιου κράτους
με όλα τα μέσα, συμπεριλαμβανομένης και της χρήσης της δύναμης των όπλων και σε περίπτωση
που ένα τέτοιο κράτος έχει ήδη δημιουργηθεί, πρέπει να το καταστρέψεις»¹¹.

Εύλογα αυτή η θέση της Ναζιστικής Γερμανίας μπορεί να θεωρηθεί ως μια προέκταση της στρα-
τηγικής Βίσμαρκ, της γερμανικής ηγεμόνευσης στην Ευρώπη μετά το 1871. Αυτή η πολιτική απέβλε-
πε στην αποκλειστική ηγεμονία της Γερμανίας στην Ηπειρωτική Ευρώπη. Η προέκταση αυτής της
πολιτικής το 1891 οδήγησε τη Γερμανία στην αναζήτηση ηγεμονικής θέσης σαν παγκόσμιας δύνα-
μης. Στη δεκαετία του 1930 η Γερμανία θα επιχειρήσει την εδραίωση και επέκτασή της σαν μεγάλης
δύναμης στην Κεντρική και Δυτική Ευρώπη, ενώ με τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο θα επιχειρήσει να
καταστρέψει τη Σοβιετική Ένωση και να νικήσει την Αγγλία, φιλοδοξώντας έτσι να γίνει η κυρίαρ-
χη ευρωπαϊκή και παγκόσμια δύναμη και να μεταβάλει ιδεολογικά, πολιτικά τον κόσμο μέσα από τη
φασιστική ιδεολογία, με κύριο στήριγμα το αστικο-εθνικό κράτος, τον πόλεμο και τον ρατσισμό.

11. Από το βιβλίο του Maxim Litvinov, *Against Aggression*, σ. 27.

Βιβλιογραφία

- Carr William, *A History of German. 1815-1945*. Second edition, St. Martin's Press, New York, 1979.
- Dugdale E.T.S., *German Diplomatic Documents 1871-1914*, Vols I, II, III, IV, Barnes & Noble Inc. N.Y., 1969.
- Dawson W.H., *The German Empire 1867-1914*, 2 Vols, Allen & Unwin, 1968.
- Eyck Erich, *Bismarck and the German Empire*, Allen & Unwin, 1968.
- Langer William, *The Diplomacy of Imperialism* Alfred A. Dnopf, New York, 1950, Second Edition, 1966.
- Litvinov Maxim, *Against Agression*, 1939.
- Nichols Alden J., *Germany After Bismarck. The Caprivi Era, 1890-1894*. Harvard University Press, 1958.
- Ramm Agatha, *Germany 1789-1919, A Political History*, Methuen, 1967.
- Taylor A.J.P., *Bismarck, The Man and teh Statesman*, Vintage Books, New York, 1967.
- Θερμός Ηλίας, *Ο Ηγέτης, Μελέτη στο φαινόμενο Ηγεσία*. Αθήνα, 1977.
- Pflanze Otto, *Bismarck and the Development of Germany*, Princeton: Princeton University press, 1963.